

Dr. Mensur Husić

OBRAZOVANJE I ODGOJ TEMELJNE PRETPOSTAVKE RAZVOJA I NAPRETKA LJUDSKIH ZAJEDNICA

DOI: 10.58584/2490-3752.206.3.2.17

SAŽETAK

Autor u ovom radu ukazuje na važnost odgoja i obrazovanja u podizanju ljudske ličnosti i pravilnom razvoju ljudskih potencijala. U radu su prezentirani socijalizirajući faktori koji imaju primarnu ulogu u podizanju ljudske ličnosti, sposebnim akcentom na školu, kao žarišno središte socijalizacije, i porodicu, u kojoj se odvija primarna socijalizacija. Prilikom elaboriranja pojma obrazovanje, autor je predstavio najvažnija teorijska stajališta obrazovanju. S obzirom na to da je intencija obrazovanja u savremenom dobu kapital, u radu je istaknuta nužnost vraćanja humanizirajuće uloge obrazovanju. U radu je apostrofirana nužnost kreiranja konstruktivne obrazovne politike u Bosni i Hercegovini, koja će, pored interesovanja, uzeti u obzir i zahtjeve tržišta. U suprotnom, Bosna i Hercegovina će obrazovati kadrove za evropsko i druga tržišta. Neposredna posljedica navedenog koncepta obrazovanja, neusklađenog s tržištem, jeste tendencija odlaska mladih u evropske zemlje. U radu su predstavljene različite nacionalne ideologije koje su utemeljene i u obrazovnom sistemu Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: odgoj, obrazovanje, obrazovni sistem, dehumanizacija obrazovanja, nacionalna ideologija, tržište.

UVOD

Uzvišeni Allah, dž.š., stvorio je čovjeka i zadužio ga na ovom svijetu jasnom zadaćom. Povjerenom emanetu namjesništva čovjek može udovoljiti pokoravajući se Uzvišenom Allahu i provodeći dostavljeni vjerovod. Od samog početka ljudske vrste na Zemlji pa do danas, narodima su dostavljane objave, upute, koncepti življenja. Svakoj zajednici je Allah, dž.š., slao poslanike i vjerovode. I pored toga što su čovjeku darovani razum i znanje, nije mu ostavljena mogućnost da određuje životne vrijednosti. Životne vrijednosti, univerzalne po sebi, definirane su u Allahovim objavama. Čovjek pomoću razuma upoznaje i otkriva svijet oko sebe, a paralelno s tim i sebe usavršava.

Prva objava došla je u imperativnoj formi: „uči“, „čitaj“. Napredak ljudskih civilizacija neposredno je bio vezan za duhovni i naučni napredak. Moralna, odnosno duhovna dekadencija bila je osnovni uzrok propasti brojnih civilizacija, bez obzira na njihov kulturni i civilizacijski stupanj. Društvo treba da brine o duhovnom i intelektualnom napretku svojih članova, jer je afirmiranje i pravilno razumijevanje te komplementarnosti osnovni uvjet napretka.

Danas razvijene zemlje u svijetu imaju i razvijene obrazovne sisteme. Na samom vrhu liste, po kvaliteti obrazovanja, jeste Šangaj, zatim Hong Kong i Singapur, što pokazuju rezultati najnovijih međunarodnih testova PISA. Naprednije muslimanske države uspjele su postići zavidne nivoe na području obrazovanja, dok je u manje razvijenim državama veliki broj nepismenih pokazatelj krize obrazovanja. I pored znatno velikog napretka na polju obrazovanja u azijskim i zapadnim zemljama, obrazovanje je krajnje dehumanizirano, zbog njegove orijentiranosti na materijalno.

U Bosni i Hercegovini obrazovni sistem je ideološki podijeljen. U bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska obrazovni sistem je utemeljen na jednonacionalnoj ideološkoj matrici. Identično je i sa školama koje rade po hrvatskom nastavnom planu i programu. U školama koje rade po bosanskohercegovačkom nastavnom planu i programu obrazovanje nije utemeljeno na jednonacionalnoj matrici, nego se u njemu afirmira kultura i književnost sve tri nacionalne zajednice, i historija Bosne i Hercegovine, države kojoj pripadaju, uz zastupljenu

historiju susjednih zemalja u potrebnoj mjeri. Na ovakav način koncipirani obrazovni sistem(i) u Bosni i Hercegovini ne doprinose integraciji bh. društva i države.

1. Obrazovanje i odgoj putevi podizanja čovjeka

Čovjek se rađa u čistoj prirodi, u čistoj vjeri, bez ikakvog racionalnog znanja, s instinktivnim pokretima. Darovan mu je razum da shvata i spozna je smisao svoje egzistencije na ovom svijetu i da otkriva stvarnost oko sebe. Na tom planu je potrebno uložiti mnogo truda, odricanja i sredstava. Put od prve riječi, prvog koraka do zaokružene ličnosti je složen i trnovit. Za razliku od mladih kod drugih stvorenja, koji se brzo adaptiraju na životne uvjete, čovjeka je potrebno odgajati i obrazovati. Odgoj je bitna dimenzija i potreba čovjeka, koja postoji od kada postoji i čovjek. Odgoj je „jedna od osnovnih trajnih društvenih pojava i djelatnosti, koja se sastoji u svjesnom i namjernom prenošenju društveno-historijskog iskustva starijih generacija na mlađe, sa svrhom da se svaka generacija osposobi za svoju društvenu ulogu u sadašnjosti i budućnosti, i tako osigura kontinuitet društvenog života.”¹

Pojam odgoja je najširi pedagoški pojam. Odgoj obuhvata obrazovanje, nastavu i sve pedagoške utjecaje i ustanove putem kojih društvo ili odgajatelji utječu na formiranje ličnih i društvenih osobina članova određenog društva. Obrazovanje je sadržinski i formalan proces prenošenja znanja, vještina i vrijednosti, bitnih za obavljanje radnih i profesionalnih uloga. Ono je relativno izdvojeni dio procesa odgoja i socijalizacije. Osnovna funkcija obrazovanja je prenošenje znanja i vještina što možemo označiti obrazovanjem u užem smislu – obukom, treningom, uvijek se realizira u kontekstu prenošenja ideja i vrijednosti jednog društva ili univerzalnih ideja i vrijednosti. Proces razvoja savremenog društva zahtijevaju cjelovito obrazovanje. Pored stručnih znanja, informacija, umijeća, vještina višeg reda, neophodno je usvajanje i posjedovanje općih znanja. (...) Pored funkcije sticanja znanja, obrazovanje se uvijek odvija i kao proces cjelovite izgradnje ličnosti.”² Kvalitetom obrazovanja uvjetovan je kvalitet znanja, vještina i navika. Paralelno s procesima uče-

1 *Enciklopedijski rječnik pedagogije*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1963, str. 584.

2 Žiga, J., Đozić, A, *Sociologija*, Off-set, Tuzla, 2013., str.326.

nja i poduke, odvija se proces odgoja, prenošenja određenih vrijednosti na osobu. U procesu odgoja i obrazovanja učestvuju:

- porodica u kojoj se odvija primarna socijalizacija,
- škola kao „žarište socijalizacije“,
- okolina (društvo),
- vršnjaci,
- mediji,
- društvene mreže i dr.

Porodica bitno utječe na formiranje identiteta mlade ličnosti (religijskog, kulturnog, sekularnog ili nekog drugog), jer svaka porodica posjeduje vlastiti sistem vrijednosti na kojem organizira svoj život. Jedan narod čuva svoj vjerski i kulturni identitet čuvajući porodicu i porodične vrijednosti. U socijalističkoj eri jedan od najvećih oponenta komunističkoj ideologiji bila je muslimanska porodica, koja je baštini-la islamske vrijednosti. Pokazatelj krize koju prolazi porodica jeste erodiranje porodičnih vrijednosti: vjere, vjernosti, morala i povjerenja...

U procesu kreiranja identita mlade osobe na drugom mjestu je, nakon porodice, škola, kao žarišno polje socijalizacije. U školi se realizira obrazovni proces, odnosno formalno obrazovanje. Bitne dimenzije obrazovnog sistema su organiziranost, sistematičnost te jasni ciljevi i planovi. Iako svaki oblik obrazovanja (formalni i neformalni) utječe na formiranje određenih identiteta, posebnu ulogu ima formalno obrazovanje, jer su u temelju obrazovnih sistema jasni ciljevi i zadaci. Prema funkcionalističkoj teoriji obrazovanja, temeljna funkcija obrazovanja jeste prenošenje normi i vrijednosti, održavanje društvene kohezije i održavanje društvenog sistema.³Zadaća obrazovanja je da na učenike prenese dominantne društvene norme i vrijednosni sistem, kulturu jednog društva. Zadaća obrazovanja u razini održavanja društvene kohezije je prenošenje određenih znanja, vještina i navika, odnosno pripremanje učenika za određene društvene uloge.⁴ Zagovornici kon-

3 Haralambos, M., Heald, R., *Uvod u sociologiju*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1994, str. 173.

4 Haralambos, M., Heald, R., *Uvod u sociologiju*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1994, str. 192.

fliktnih teorija smatraju da je škola najvažniji ideološki aparat države, te se u školi, pored znanja i vještina prenosi i dominantna ideologija ili *tzv. skriveni kurikulum*. Školski skriveni nastavni program ima za cilj suptilno oblikovanje djece prema zahtjevima vladajućih institucija. Prema marksističkom gledištu o obrazovanju, vladajuća klasa ima potrebu za reprodukcijom radne snage, koja uključuje dva procesa:

- reprodukciju vještina potrebnih za uspješnu radnu snagu i
- reprodukciju ideologije vladajuće klase i socijalizaciju radnika u njenim kategorijama.

Prema ovim teorijama obrazovanja, školstvo ne samo da prenosi ideologiju vladajuće klase nego i reproducira stavove i ponašanja, zahtijevane od glavnih aktera u društvenoj podjeli rada. U školstvu se radnici podučavaju da prihvate svoj podređen položaj, a eksponenti eksploatacije, direktori i administrativni radnici, kako da obavljaju svoje poslove. Potrebno je naglasiti da obrazovni program i obrazovna politika „naturaju pojedincu dva oblika specijalizacije: prvi je posljedica ideološki uvjetovanog odabira znanja i vještina, a drugi je način na koji se ta znanja i vještine stiču. Rezultat tako uređenog školovanja je nesamostalnost i pokornost odraslih ljudi. Oni se, zapravo, ne obrazuju za aktivno učešće u mijenjanju svijeta, ne obrazuju se za slobodu, već za poslušnost i pokornost. Zbog toga se iz programa izbacuju one discipline koje u sebi sadržavaju disonantne i kritičke tonove, a zadržavaju one discipline koje mogu osigurati očuvanje postojećeg stanja.“⁵

Postavlja se pitanje zašto se na učenike prenose određene vrijednosti, a ne i neke druge. Opravdano je na učenike prenositi samo univerzalne vrijednosti, to jest one koje vrijede za svakog čovjeka na svakom mjestu, koje se nameću svakom ljudskom biću. Također, opravdano je na učenike prenositi znanja i vrijednosti iz vlastite kulture i nacije, kao i upoznati ga s vrijednostima iz kulture drugih nacionalnih zajednica. Navedeni koncept je danas aktuelan u multikulturalnim društvima. Međutim, „ukoliko su to, naprotiv, proizvoljne i posebne vrijednosti, tipične za način života i razmišljanja određenog društvenog sloja, tada je škola, naizgled, mjesto na kojem se uči sloboda, osobito politička

5 Peco, A., *Obrazovanje i nacionalna emancipacija: iskustva Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću*, Univerzitet "Džemal Bijedić" Nastavnički fakultet, Mostar, 2008, str. 25.

sloboda. Ona je tada, ustvari, instrument koji toj klasi omogućuje da nametne drugima svoj ‘način gledanja’ i, zajedno s tim načinom gledanja, svoje interese i svoju prevlast.“⁶

Navedeno poimanje uloge škole prisutno je danas u bh. entitetu Republika Srpska. U Bosni i Hercegovini ne postoji ministarstvo obrazovanja, nauke i kulture na državnom nivou. Zakoni i imperativi u oblasti obrazovanja, kao i brojnim drugim oblastima, nisu provodivi na području cijele Bosne i Hercegovine.

2. Obrazvanje je put intelektualne i nacionalne emancipacije

Obrazovanje je temelj na kojem počivaju napori da se postigne potpuno ili idealno čovječanstvo. Kvalitetno koncipirana edukacija je platforma za razvoj najvećih ljudskih vrijednosti. Iako je sebi osigurao glavnu riječ u nauci i tehnologiji, pogled na svijet modernog Zapada je materijalistički i iz tog razloga je nedostatan. Zato zapadnjačka perspektiva gleda na ljudska bića većinom materijalističkim pojmovima i teži da postigne ljudski napredak u tim, reduciranim granicama. U takvom pristupu žrtvovane su ostale dimenzije ljudskog bića, koje je i duhovno, i to žrtvovanje je stvorilo mnoge društvene krize.

Za bolju budućnost muslimanskog svijeta nužno je kombinirati najbolje iz kulture Zapada, koja je naučna i tehnološka, s najboljim iz kulture Istoka, koja je duhovna i moralna. Samo na takav način moguće je pokrenuti proces stvaranja sveobuhvatne ljudske kulture koja će cijeli svijet povesti u novu eru. Bez obrazovanja ni pojedinci ni društva ne mogu ostvariti potpuni potencijal. Učenje i obrazovanje su najfundamentalniji nivo ljudske svrhe. Učenje i znanje u islamu je stavljeno u kontekst služenja Bogu. Ljudska bića su rođena s kapacitetom da u potpunosti postanu humana.⁷ Način na koji su koncipirani obrazovni sistemi bitno određuju prirodu ljudskih bića. Zadaća obrazovanja je da integrira i razvije ljudske potencijale u određenom smjeru, zavisno od toga kako je koncipirana obrazovna politika.

6 Canivez, P., *Odgojiti građanina*, Durieux, Zagreb, 1999., str. 55,

7 Carroll, B. J., *Dijalog civilizacija*, El-Kalem, Hikmet, Sarajevo, 2010., str. 83-104.

Islamska civilizacija je dosegla svoje zlatno doba u periodu kada je poseban akcenat posvećen nauci i obrazovanju. Evropa je u srednjem vijeku prolazila mračno doba vlastite historije, kada su u islamskom svijetu postojale visokoškolske ustanove Nizamija, El-Azhar, Kuća mudrosti u Bagdadu... Navedene ustanove bile su rasadnici znanja mnogo prije Bolonje, Sorbone, Kembridža itd. Ibn-Hejsem je postavio temelje optike, koje su preuzeli i unaprijedili Zapadnjaci. Tako je i u drugim oblastima. Muslimani su dominirali svijetom, dok su dominirali u svijetu nauke i kada su živjeli u skladu s uputama Allahovog Poslanika.

Kriza islamskog svijeta danas uzrokovana je krizom obrazovanja, jer statistike pokazuju da je u islamskim državama najveći broj nepismenih. U takvim okolnostima, kada ne postoji organizirano formalno obrazovanje, pojavljuju se neformalni oblici, koji su nekvalitetni i koji se zasnivaju na irealnim pogledima na svijet. Napredne islamske zemlje su ujedno i države s veoma kvalitetnim obrazovnim sistemima, koji neposredno rezultiraju napretkom na ekonomskom planu. U Kur'anu, a.š., akcentira se da nisu isti oni koji znaju i oni koji ne znaju. Božiji Poslanik podstiče na traženje znanja, naglašavajući da je to dužnost muslimana i muslimanke.

Uzroci slabosti u muslimanskim zemljama su hedonistički način življenja, napuštanje namaza i drugih islamskih dužnosti, zapostavljanje principa pravde u odnosu prema drugim ljudima i u poslovanju, zanemarivanje siromašnih i potrebnih, a zanemarivanje rodbinskih veza uzrok je današnjeg stanja u kojem se nalaze muslimani. Omer, r.a., jasno ukazuje na put uspjeha, ali i na put koji vodi destrukciji i poniženju: 'Mi smo narod kojeg je Allah uzdigao islamom, pa kad god budemo tražili ponos mimo islama – Allah će nas u tome poniziti.'

Ako vas Allah pomogne, niko vas neće moći pobijediti, a ako vas ostavi bez podrške, ko je taj ko vam, osim Njega, može pomoći? I samo u Allaha neka se pouzdaju vjernici! (Alu Imran, 160)

3. Kriza obrazovanja u svijetu

Na osnovu analiza obrazovnih sistema, da se zaključiti da obrazovni sistemi usvijetu, ali i u Bosni i Hercegovini, gube svoju bitnu dimenziju, a to je *humanizacija ljudske ličnosti*. Zadaća obrazovanja je

da na mlade naraštaje, pored znanja, vještina i navika, prenese i moralne vrijednosti, odnosno da doprinese humaniziranju ljudske ličnosti. U savremenom dobu kapital je intencija cjelokupnih ljudskih nastojanja (posebno na Zapadu), čemu je podređen i obrazovni sistem. *Kriza sistema obrazovanja pokazatelj je daleko šire krize, krize duhovnosti, koja je izražena u modernom vremenu.* Egoizam i besosjećajnost modernog čovjeka prema siromašnim, potrebnim i nemoćnim izražen u uzurpaciji njihovih prava na vjeru, život, čast i dostojanstvo, pokazatelj je krize duhovnosti koju on prolazi. Jedan od razloga krize modernog čovjeka je njegova težnja da bude mjera stvari. Mjere stvari su postavljene u svim objavama, a posebno istaknute u posljednjoj Objavi, te ih je nužno takvim prihvatiti, jer su one pretpostavka mira u društvu. Moderni čovjek, opterećen subjektivizmom svojih pogleda, osvaja svijet da bi se zaštitio u svojoj provincijalnosti. On sebe poima kao najviše biće u Univerzumu, a ne kao stvorenje odgovorno Najvišem biću. Dostojevski je rekao da, kada se zanemari prisustvo Uzvišenog Bića, u svijetu sve postaje moguće i sve se može racionalizirati.⁸

U vremenu kada se sve veći broj ljudi okreće materijalizmu, nužno je da se s njim suočimo zadovoljavajućom idejom i visokim stepenom žive duhovnosti. „Živimo u vremenu strasti i neznaboštva, što od nas zahtijeva suočenje putem visokog stepena produhovljene snage, kojom se smiruju strasti.(...) To od nas zahtijeva ustrajnost u terbijetu (odgoju) duše, sve dok ne dostigne visoki stepen produhovljenosti.“⁹ Jedan od puteva promjene stanja duha modernog čovjeka je unošnje *humanizirajućih sadržaja* u obrazovni sistem, u kojem će se afirmirati moralne vrijednosti, te isticati pogubnost hedonistikih životnih orijentacija. Zadaća nastavnika je da afirmira moralne stavove i poglede na svijet. Svaki školski sat je moguće organizirati na način da posjeduje i odgojnu dimenziju. Kvalitetom obrazovnog sistema, uvjetovana su znanja, vještine i navike pojedinaca, te njihovi životni nazori.

8 Hathout, H., *Čitanje muslimanskog uma*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013., str. 112.

9 Hava, S., *Naš duhovni odgoj*, Behram-begova medresa, 2003, str. 14.

4. Obrazovni sistem u BiH i tržište

Na osnovu dostupnih informacija, primijetno je da sve razvijenije ekonomije u svijetu posjeduju razvijene strategije na polju ekonomije i obrazovanja, i to za narednih 50 godina. Obrazovni sistemi u ovim državama orijentirani su na potrebe razvoja, tako da se zastarjela zanimanja dokidaju, a ljudima se osigurava mogućnost prekvalifikacije. Prekvalifikacije su veoma česta pojava, s obzirom na rapidni ekonomski razvoj. Obrazovne strategije u navedenim državama prate razvoj tržišta, afirmirajući zanimanja i smjerove koja će biti konkurentna na tržištu.

Nakon rata protiv bosanskohercegovakog društva i države, tržište nije pratilo razvoj obrazovnog sistema, tako da danas postoji suficit određenih zvanja i zanimanja. Također, u drugim segmentima primijetan je deficit zanimanja potrebnih u društvu. Nerazvijenost tržišta i nemogućnost velikog broja mladih ljudi da pronađu zaposlenje, uz istovremeno produciranje kadrova (koji teško da mogu u narednih 15-20 godina pronaći zaposlenje), izazov je za Bosnu i Hercegovinu i njene stanovnike. „Prema podacima Unije za održivi povratak i integracije, Bosnu i Hercegovinu je samo prošle godine napustilo blizu 70.000 ljudi, koji su budućnost potražili širom svijeta.“¹⁰ Dodatni izazov je i pad nataliteta, iz godine u godinu u Bosni i Hercegovini. „Statistički podaci, na primjer, pokazuju da je u BiH u 2013. godini rođeno 30.387 beba, a od toga 9.471 u RS-u, 20.150 u FBiH i 766 u Distriktu Brčko. Na nivou države ukupno je umrlo 34.753 osobe, a od toga 13.704 u RS-u, 20.276 u FBiH i 773 u Distriktu Brčko.“¹¹

Na osnovu istraživanja stavova mladih ljudi, koji su se izjasnili da bi napustili Bosnu i Hercegovinu, kao dominantan razlog odlaska naveli su nemogućnost zaposlenja. Ukoliko se u narednom periodu ne urade adekvatne analize i, na osnovu njih, strategije razvoja bh. tržišta i strategija razvoja obrazovnog sektora, Bosna i Hercegovina bi u periodu od 20 do 30 godina mogla postati zemlja staraca. Primjetno je da su evropske zemlje zainteresirane za radnu snagu s ovih prostora, prvenstveno za mlade ljude.

10 <http://www.krajina.ba/189747/sokantno-12-789-porodica-iz-usk-a-otislo-u-di-jasporu> (Pogledano, 24.06. 2016.)

11 <http://faktor.ba/bijela-kuga-pogledajte-koje-opcine-u-bih-nestaju-interaktivna-mapa/> (Pogledano, 24. 06.2016.)

S obzirom na stil i trend življenja na Zapadu, gdje se u porodicama izbjegava rađanje djece, gdje su aktuelni čovjeku neprimjereni stilovi življenja a prirodni priraštaj negativan, razvijene ekonomije, da bi održale stupanj na kojem se nalaze ili da bi postigle još veći napredak, trebaju radnu snagu, koju jedino mogu osigurati otvaranjem granica za stanovnike drugih zemalja. To se moglo vidjeti na primjeru Njemačke, države koja ima 80 miliona stanovnika, a koja je nedavno primila najveći broj emigranata iz istočnih zemalja. Statistike pokazuju da je svaki peti brak u Njemačkoj bez djece, što je za državu od 80 miliona veliki deficit. „Trend rasta jasno je vidljiv u slučaju Njemačke, gdje se od 8,4% učešća ovih brakova 1899, njihovo učešće penje na 18,0% u periodu 1973-77, a pretpostavlja se da će krajem vijeka (20. vijeka) njihovo učešće ustaliti na čitavih 20,0%, tj. jednu petinu svih brakova.“¹² Imperativ svim Bošnjacima, a posebno onim koji se nalaze na rukovodećim pozicijama, jeste da razmiljaju o interesu države Bosne i Hercegovine u smjeru osiguranja životnih uvjeta za opstanak mladih u Bosni i Hercegovini. Potrebno je ubrzati procese donošenja potrebnih odluka kojima bi se osigurali uvjeti za strane investitore, kako bi se mladima osiguralo zaposlenje u Bosni i Hercegovini. Kada mlad čovjek napusti Bosnu i Hercegovinu, to je četverostruki gubitak. Ukoliko se na ovom planu ne poduzmu određene mjere, Bosna i Hercegovina će postati država staraca, što će se uveliko odraziti i na ekonomski i druge aspekte napretka.¹³

12 Nave-Hertz, R., *Childless marriage. Cross-culturall Perspektive on families*, Work and Change, in Katja Bohet all: *Changins Patterns of Europeen family*, pp., 241.

13 „Istraživanja i u Njemačkoj i u Americi ukazuju, međutim, da 'brakovi bez djece' u svom bližem i daljem društvenom okruženju nailaze i na dosta predrasuda, negativnog etiketiranja, pa čak i diskriminacije. Tako, na primjer, u nekim njemačkim federalnim državama supružnici bez djece plaćaju mnogo veće poreze na svoje prihode, što predstavlja svakako jedan vid društvenog i državnog sankcioniranja takvog ponašanja. Ali ovakvom predrasudnom stavu podliježu i sami praktičari ove forme braka, budući da svoju situaciju samjeravaju 'normalnom obrascu' braka sa djecom, zbog čega na svoj brak gledaju kao 'još uvijek nedovršen' odnos, odnosno 'ometenu porodicu', a ne kao alternativnu životnu formu i legitimni individualni izbor. (Anave-Herz und Markefka, 1989:385). (Milić, A., *Sociologija porodice*, kritika i izazovi, Čigoja, Beograd 2007., str. 171.)

5. Obrazovni sistemi u BiH na razmeđu različitih ideologija

Obrazovne politike koje su se u vrijeme rata protiv bosanskohercegovačkog društva i države i u postdejtonskom periodu konstituirale imale su nacionalistički karakter. Pored afirmacije nacionalne kulture i nacionalnog identiteta, cilj, na takav način organiziranog sistema, jeste i negacija tuđe obrazovne kulture i tuđih nacionalnih vrijednosti. Analiza obrazovnog sistema na području Bosne i Hercegovine pokazuje da postoje identične tendencije u entitetu Republici Srpskoj i u kantonima s većinskim hrvatskim stanovništvom. Emancipatorska uloga obrazovanja u Bosni i Hercegovini je nemoguća, s obzirom na to da se putem obrazovanja utemeljuju i pojačavaju nacionalne razlike u entitetu Republika Srpska i u kantonima s većinskim hrvatskim stanovništvom. Obrazovni sistem(i) u Bosni i Hercegovini (u kantonima s većinskim hrvatskim stanovništvom entitetu Federacija Bosne i Hercegovine i u entitetu Republika Srpska) doprinose daljoj dezintegraciji bosanskohercegovačkog društva i države Bosne i Hercegovine, te produciraju društvenu nejednakost, jer su u njima učenici i nastavnici bošnjačke i hrvatske, odnosno bošnjačke i srpske nacionalnosti krajnje diskriminirani. U udžbenicima historije, hrvatskog i srpskog jezika u potpunosti su dominantne hrvatska odnosno srpska historija i književnost. Udžbeničkim sadržajima navedenih predmeta kod učenika se nastoji razviti pripadnost hrvatskoj nacionalnoj zajednici i pripadnost državi Hrvatskoj, odnosno srpski nacionalni identitet i pripadnost državi Srbiji. U udžbenicima su izloženi velikodržavni projekti u kojima se polažu historijska prava na teritoriju Bosne i Hercegovine. Dominantna politika u kantonima s većinskim hrvatskim stanovništvom i u entitetu Republika Srpska inkorporirana je i u udžbeničke sadržaje. Socijalizirajući procesi u školama na tim područjima usmjereni su na jačanje nacionalnih posebnosti učenika hrvatske i srpske nacionalnosti, te njihove historijske vezanosti za teritorije Hrvatske i Srbije. Učenici bošnjačke nacionalnosti su diskriminirani, jer su podvrgnuti socijalizirajućim procesima u kojima nije osigurano sticanje znanja o vlastitom kulturnom i nacionalnom identitetu. Postoji tijesna veza između dominantne ideologije na ovom području i obrazovnog sistema, jer su obrazovni sistemi pod utjecajem političkih ideologija.

U entitetu Federacija Bosne i Hercegovine nastavni sadržaji udžbenika sociologije, historije, bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika koncipirani su na način da nastoje osigurati sticanje znanja o nacionalnoj historiji i književnosti učenika svih triju nacionalnih zajednica. Ideologija koja je sadržana u ovim udžbenicima je probosanska, uz uvažavanje posebnosti svih nacionalnih zajednica. Političke strukture u Federaciji Bosne i Hercegovine zainteresirane su za obrazovni sistem samo u cilju ostvarenja pragmatičnih (komercijalnih) političkih ciljeva, a ne u smjeru definiranja neke posebne ideologije. Sve tri obrazovna sistema, koji su dio obrazovnog sistema Bosne i Hercegovine, povezana su s društvom, ali s intencijom postizanja različitih ideoloških ciljeva.

Uloga obrazovanja u prevazilaženju etničkih distanci je veoma važna, a misija škole je obrazovanje pojedinaca i njihova integracija u zajednicu jednakih. Zahvaljujući školi, pojedinac može prevazići svoje porodične, etničke i običajne okvire. Reforme propisa i programa obrazovanja u Bosni i Hercegovini treba da doprinesu zamjeni postojećih monokulturalnih perspektiva obrazovanja u multikulturalne, zašto je potrebno poduzeti sljedeće aktivnosti: revidirati postojeće nastavne planove i programe, napisati adekvatne školske udžbenike i uključiti u realizaciju nastavnog procesa prosvjetne radnike različitih etničkih grupa.

U procesu stvaranja nacija-države jača moć države, što ostavlja značajan utjecaj na obrazovne sisteme. U naciji-državi nacija se identificira s državom, kultura s nacionalnom kulturom, a u obrazovanju u prvi plan izlaze nacionalni interesi. Postajući svjesne značaja obrazovanja, vlade svih zemalja su sredinom 19. stoljeća u svoje programe vođenja društvene zajednice na centralno mjesto stavile obrazovanje. Na značaj obrazovanja za život nacije ukazuje Žil Mišel: „Onoga dana kada ovaj narod dođe k sebi, otvori oči, pogleda se, shvatit će da glavna institucija koja mu može pomoći da živi i traje, jest da dadne svima to harmonično obrazovanje koje će utemeljiti domovinu u samom srcu djeteta... Ako Bog spasi ovu slavnu i nesretnu zemlju, spasit će je preko djece.“¹⁴

U srednjoškolskim udžbenicima historije i književnosti, dominantne su nastavne jedinice iz historije srpskog naroda i historije Srbije. Historiji Bosne i Hercegovine posvećeno je minimalno prostora, uz činjenicu

---

14 Michele, J., *Nacija*, Pariz, 1974, str. 78.

da nije predstavljena na istinit način. U čitankama za I, II, III i IV razred dominantna je *srpska književnost i srbijanski književnici*. Bošnjačka književnost i književnici Bošnjaci u *potpunosti su marginalizirani*, tako da su učenici bošnjačke nacionalnosti diskriminirani, jer su obavezni da izučavaju historiju i književnost drugog naroda i druge države, a o vlastitoj ne mogu steći ni elementarna znanja. U udžbenicima historije i književnosti *dominatni su Srbi koji su dali doprinos na polju nauke, kulture i književnosti*. *Srpski pravoslavni simboli* dominantno su zastupljeni u udžbenicima. Postoje i sadržaji koji afirmiraju netrpeljivost prema pripadnicima drugih nacionalnih zajednica. Udžbenici književnosti su pisani u Beogradu, a prešampavani na području bh. entiteta Republika Srpska. Na ovakav način vladajuće strukture nastoje da pomoću obrazovnog sistema afirmiraju srpski nacionalni identitet. Obrazovni sistem u Republici Srpskoj utemeljen je na jednonacionalnoj matrici.

Također, u srednjoškolskim udžbenicima historije u školama koje rade po hrvatskom nastavnom planu i programu dominantne su nastavne jedinice iz historije Hrvatske i Hrvata, u odnosu na historiju Bosne i Hercegovine. Identično je i s udžbenicima književnosti, u kojima je dominantno zastupljena hrvatska književnost i hrvatski književnici, u odnosu na bh. književnost i književnike.

Na ulogu državnih institucija u osnivanju i upravljanju obrazovnim ustanovama ukazuje Pierra Bourdieua, prema čijem je mišljenju škola „ustanova koju osniva i kojom upravlja država. A država je instrument koji vladajućim klasama omogućuje da produžuju i produbljuju svoju prevlast. Stoga je škola u službi klasa koje imaju stvarnu moć u državi, ona je točnije stroj koji omogućuje reproduciranje hijerarhije društvenih klasa.¹⁵ S obzirom na to da je u Republici Srpskoj obrazovni sistem utemeljen na jednonacionalnoj matrici, škola je u službi dominantne nacionalne ideologije, a što odražavaju i stavovi učenika o bitnim karakteristikama bh. društva i njihovom patriotizmu prema državi Bosni i Hercegovini.

U srednjoškolskim udžbenicima historije i bosanskog jezika u školama koje rade po bosanskohercegovačkom nastavnom planu i programu nastoji se zadržati podjednaka zastupljenost književnosti i književnika

---

15 Canivez, P., *Odgojiti građanina*, Durieux, Zagreb, 1999., str. 60.

sve tri nacionalne zajednice. Historija Bosne i Hercegovine dominantno je zastupljena u odnosu na historiju susjednih država, što je i pravilno, s obzirom na to da su učenici državljanji Bosne i Hercegovine, a ne Srbije i Hrvatske. Ako bi se srednjoškolski udžbenici historije i bosanskog jezika distribuirali u sve škole na području Bosne i Hercegovine i po njima izvodila nastava, učenici svih nacionalnih zajednica bi mogli podjednako da stiču znanja o vlastitoj nacionalnoj historiji i književnosti.

Na ovakav način organizovan obrazovni sistem, odnosno obrazovni sistemi podjednako kod učenika ne afirmiraju pripadnost bh. državi i društvu, a čemu su pokazatelj i empirijski podaci dobiveni istraživanjem znanja i stavova učenika o bitnim karakteristikama bh. društva i države. Nužno je težiti izgradnji jedinstvenog obrazovnog sistema na području cijele Bosne i Hercegovine, u kojem neće biti diskriminirani učenici nijedne nacionalne zajednice. Postojeći obrazovni sistemi u podjednakoj mjeri ne doprinose integraciji bosanskohercegovačkog društva i države. Naprotiv, obrazovni sistem u Republici Srpskoj znatno više afirmira dezintegrativne, umjesto integrativnih procesa u bh. društvu.

6. Zaključak

S obzirom na činjenicu da je obrazovanje najvažniji podsistem u društvu, najveća društvena odgovornost treba da bude usmjerena u ovom pravcu. Kvalitetom obrazovanja uvjetovan je i kvalitet poslova u društvu koje učenici ili studenti, nakon završenog školovanja, obavljaju u društvu. Nužno je najodgovornije ljude iz društvenih struktura podstaći da kvalitet obrazovanja približe kvalitetu obrazovanja u zemljama Evropske unije. Nužno je povećati procenat investicija u podizanju nivoa školske infrastrukture i kvalitete nastavnog procesa. Obrazovne institucije, s obzirom na to da bitno određuju identitet mladih ljudi, njihove stavove i poglede na svijet, nužno je da budu najuređenije, najelitnije institucije u društvu. Imperativ našeg društva, naših lidera je da osiguraju kvalitetne uvjete za izvođenje nastavnog procesa u školama, da postave adekvatne standarde, te da definiraju jasne ciljeve i očekivane rezultate.

U smjeru navedene realizacije, potrebno je postaviti dugogodišnju strategiju razvoja obrazovnog sistema, koja će se bazirati na:

- osiguranju kvalitetnih kadrovskih pretpostavki,
- prostornih uvjeta,
- kvalitetnih programa i savremenih nastavnih sredstava i pomagala.

Samo na ovakav način moguće je očekivati da mlađe generacije odrastaju u uvjetima plemenitosti, gdje će biti podučavane moralu i poštenju. Pored toga, nužno je težiti kreiranju i usvajanju zajedničkog nastavnog plana i programa na nivou Bosne i Hercegovine, kojim ne bi bili diskriminirani učenici nijedne nacionalne zajednice. U današnjem vremenu obrazovni sistemi u Bosni i Hercegovini ne doprinosi podjednako integraciji bosanskohercegovačkog društva i države.

LITERATURA

1. Canivez P., *Odgojiti građanina*, Durieux, Zagreb, 1999.
2. Carroll B. J., *Dijalog civilizacija*, El-Kalem, Hikmet, Sarajevo, 2010.
3. *Enciklopedijski rječnik pedagogije*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1963.
4. Haralambos, M., Heald, R., *Uvod u sociologiju*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1994.
5. Hathout, H., *Čitanje muslimanskog uma*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013.
6. Hava, S., *Naš duhovni odgoj*, Behram-begova medresa, 2003.
7. Michele, J., *Nacija*, Pariz, 1974.
8. Milić, A., *Sociologija porodice, kritikai izazovi*, Čigoja štampa, Beograd, 2007.
9. Nave-Hertz, R., *Childless marriage. Cross-culturalall Perspektive on families*, Work and Change, in Katja Bohet all: Changins Patter-ns of Europeen family.
10. Peco, A., *Obrazovanje i nacionalna emancipacija: iskustva Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću*, Univerzitet "Džemal Bijedić" Nastavnički fakultet, Mostar, 2008.
11. Žiga, J., Đozić, A., *Sociologija*, Off-set, Tuzla, 2013.